

Het Ministerie van Landbouw als de kop van Jut

J.C. Zadoks

Dick (Arie) Hollander.

Tegen beter weten in.

De geschiedenis van de biologische landbouw en voeding in Nederland (1880-2001).

Academisch proefschrift, Utrecht, 7 mei 2012.

Promotor Prof. Dr. J. L. van Zanden.

Het zwarte silhouet van wuivende gerst met hoog daarboven, als een boosaardig insect, een spuitvliegtuig in rood. Een uitdagend plaatje op de voorkaft van een proefschrift met een uitdagende titel. Dick Hollander (*1937), historicus, docent, publicist, biologisch teler, werd op bijna 70-jarige leeftijd weer historicus. De ondertitel van het proefschrift “De geschiedenis van de biologische landbouw en voeding in Nederland (1880-2001)” suggereert een saai degelijkheid die bij een historisch proefschrift past.

Degelijk is het proefschrift wel maar allerminst saai. Het geeft een overzicht van de ontwikkelingen die leidden tot de Nederlandse biologische landbouw in zijn huidige veelvormigheid. De ongetelde stromingen in het ‘alternatieve’ circuit, die soms hun bedding verlegden en later weer samenvloeiden, worden wel aangeduid maar blijven vaag. Dat zijn ze natuurlijk ook, maar ik mis een poging tot strakkere ordening in een lijst met namen en definities van al die stromingen, die soms wat door elkaar gehusseld lijken te zijn.

De auteur, ook BD-teler, heeft geprobeerd objectief te blijven in het beschrijven van de recente geschiedenis. Dat is lovenswaardig en noodzakelijk maar het is niet altijd gelukt. Van de BD-landbouw wordt het ontstaan beschreven (Hoofdstuk 2) en haar isolement (Hoofdstuk 4). Prikkelende titels als “De prijs van de arbeid” (Hoofdstuk 3) en “De prijs van de welvaart” (Hoofdstuk 5) laten producent en consument aan het woord, alsmede het institutionele kader waarin zij zijn ingebed. Hoofdstuk 7 over “Liberalisatie en onzekerheid” brengt de Europese Unie, de drinkwaterbedrijven, het CTB, de agrochemische industrie, en de supermarkten onder één noemer, die ik hier gemakshalve ‘voedselveiligheid’ noem. Hoofdstuk 8 “Optimisme versus realiteit” schetst groei en grenzen van de biologische landbouw (1990-2001).

Degelijkheid met foutjes

De degelijkheid van het werkstuk moge blijken uit een 400 referenties, bijna 100 interviews,

ruim 1200 noten¹, alsmede de bestudering van een reeks papieren en audiovisuele archiefstukken. Helaas zijn veel opmerkingen onzorgvuldig geformuleerd.² A.J. Vijverberg wees al op de onzin beweerd over de aardappelziekte in het midden van de 19e eeuw (p. 37).³ In dezelfde alinea staan fouten inzake de rogge-ziekte, waar “1847 en 1848” moet zijn “1846” en “moederkoorn” moet zijn “gele roest”. Bij de ziekten van de wintergerst (p. 123) wordt als voorbeeld het ras “Clement” genoemd, een wintertarwe!

Een aantal technische termen zijn op merkwaardige wijze gebruikt. Met “hybridisaties” (= kruisingen) worden “hybride rassen” bedoeld (p. 113). “Transgene modificatie” is een ongebruikelijke term, evenals “herbicidenresistent zaad” (p. 211). Verdrietig klinkt de bedreiging van de “Amerikaanse koninginnepage”, bedoeld is de monarch vlinder (*Danaus plexippus* L.); de echte bedreiging is niet genetische modificatie maar het Amerikaanse gebruik van de vlinder ter opluistering van feestjes.⁴

Kop van Jut

Het vroegere Ministerie van Landbouw (MvL) dient als ‘kop van Jut’. Een machtsbelust en spuitgeil Ministerie deelde het bed met het CDA van de boeren, totdat een landbouwkundig onnozele maar bestuurlijk geslepen VVD-minister ruw de lakens wegtrok en weer frisse lucht toeliet. Na de Tweede Wereldoorlog heeft het MvL vrijwel alles fout gedaan wat het fout kon doen, als ik de auteur mag geloven. Krachten ten goede werden systematisch afgehouden of zelfs tegengewerkt, totdat de publieke druk zo groot werd dat het MvL schoorvoetend in de goede richting begon te bewegen.

“Samengevat luidt de conclusie dat de historisch gegroeide landbouwstructuur waaraan de overheid, deels autonoom en deels als exponent van het landbouwaggregaat na 1885 steeds sterker vorm gaf, de ontwikkeling van een milieuvriendelijke c.q. biologische landbouw heeft belemmerd.” (p. 262).

¹ Noten zijn even noodzakelijk in historische geschriften als ongewenst in natuur-wetenschappelijke publicaties.

² De meermaals genoemde Raiffaisen heette Raiffeisen (p. 27). Hugo de Vries was “een” en niet “de” herontdekker van de Mendel-wetten (p. 33). J.G. van Houten (p. 121) moet zijn ten Houten, van Faasse (p. 120) moet zijn Faasse, Borlaugh krijgt soms een onverdiende letter h (p. 212).

³ Vijverberg, A.J. – 2012. De geschiedenis van de biologische landbouw en voeding in Nederland (1880-2001). Gewasbescherming 43: 118-119.

⁴ Zie internet onder “monarch”

De auteur roept een kaleidoscopisch beeld op van interacterende instanties en individuen, in binnen en buitenland, die in de 20e eeuw over elkaar heen buitelden. Om daar orde en lijn in te brengen is de overheid, in de gedaante van het MvL, tot vijand verklaard. Het aldus geconstrueerde beeld is niet helemaal onwaar, maar is het de hele waarheid? Datzelfde MvL heeft de Nederlandse Land- en Tuinbouw na de Tweede Wereldoorlog weer op de been geholpen. “Voedselzekerheid” was het leidend beginsel onder het motto “nooit meer honger”. Datzelfde Ministerie heeft veel van de Marshall-hulp-gelden opgeëist voor het landbouwkundig onderzoek, dat in een nieuw pak gestoken werd.

Ecologische onderstroom

Niet in het proefschrift vermeld staat de invloed van het vooroorlogse, deels 19e-eeuwse, gewasbeschermingsonderzoek in Nederlandsch Oost-Indië. Dat was ecologisch en economisch uitermate succesvol, zonder pesticiden. Ik noem enkele voorbeelden. Virusziekten in suikerriet werden overwonnen door veredeling; de resulterende rassen zijn over de hele wereld benut. De rubber-meeldauw werd onschadelijk gemaakt door veredeling. Plaaginsecten in de cacao werden bestreden met roofmieren. Uit de 20e-eeuw stamt het elegante onderzoek naar de ecologie van *Phytophthora parasitica* op tabak door T.H. Thung, die daarmee een ernstig probleem oploste zonder bestrijdingsmiddelen.⁵

De leidende figuren in de na-oorlogse gewasbescherming hadden vrijwel allemaal Indische ervaring. Ik noem J.G. ten Houten, directeur, en H.J. de Fluiter, hoofd entomologie, van het Instituut voor Plantenziektenkundig Onderzoek (IPO). Mevrouw L.C.P. Kerling, hoogleraar-directeur van het WCS in Baarn, begon haar loopbaan in Indië. Bij Professor Kerling werd de kiem gelegd voor de biologische bestrijding van plantenziekten in Nederland. Haar voorgangster, Professor Johanna Westerdijk, had een uitvoerige reis door Indië gemaakt. Thung, later hoogleraar in de virologie, had zijn sporen verdiend als mycoloog in de Vorstenlanden. J.P.G. Oort, hoogleraar in de fytopathologie, had enige maanden in Bogor gewerkt. Die Indische ervaringen brachten deze en andere hier niet genoemde onderzoekers mee. Entomoloog J. de Wilde had in Amsterdam kennis gemaakt met S. Leefmans,

T.H. Thung als representant van de 'ecologische onderstroom'.

oud-Indisch-gast en lector in de toegepaste entomologie. Bij deze mensen lag de niet-chemische, ecologische gewasbescherming op de bodem van hun ziel. Zij droegen het uit als een onderstroom in het na-oorlogse denken.

De auteur heeft er voor gekozen een aantal ontwikkelingen in de niet-chemische gewasbescherming te negeren en daarmee heeft hij de geschiedschrijving geen goed gedaan. Ik noem enkele zaken. Het serologisch onderzoek van het Laboratorium voor Bloembollenonderzoek ('Lisse') was een ecologisch en economisch succes, dat leidde tot gezond uitgangsmateriaal. Dat geldt ook voor het selectiewerk bij aardappels door de Nederlandsche Algemene Keuringsdienst, eveneens een groot succes. De meristeem-cultures voor het virus-vrij maken van gewassen waren destijds een technisch hoogstandje (IPO, Mw. R. Quack). De Nederlandse plantenveredeling heeft, mede door zijn aandacht voor resistentie, veel bijgedragen tot het vermijden van bestrijdingsmiddelen. De epidemiologische onderzoekingen onder leiding van professor Oort, waarvan een tweetal genoemd zijn (p 79 en 85), droegen bij tot inzicht in de ecologie van plantenziekten en daardoor tot betere ziektebeheersing. De entomologen onder leiding van professor de Wilde en zijn opvolgers hebben veel bijgedragen tot het beperken van het pesticidengebruik.

De meeste onderzoekers hierboven aangeduid waren in dienst van het vermaledijde MvL, dat ook het leeuwendeel van hun onderzoek betaalde. Het door de auteur verafschuwde Landbouwschap heeft, vooral in de graanteelt, financieel bijgedragen tot onderzoek dat mede tot doel en resultaat had het pesticiden-gebruik te beperken. Het particuliere bedrijfsleven financierde zichzelf door verkoop van kwalitatief hoogstaand zaaizaad en pootgoed met resistenties tegen vele ziekten. En dat alles gebeurde met medeweten van het gewraakte MvL. Overigens stelt de auteur terecht dat het beginsel “de vervuiler betaalt” nog steeds niet op de landbouw van toepassing is (p. 232).

Veel aandacht krijgt het rapport van de stuurgroep Alternatieve Landbouw (p 173).⁶ De auteur betreurt dat het livjige rapport zo weinig waardering ondervond. Dat is niet verwonderlijk want het rapport was chaotisch, tamelijk onleesbaar, type “omgevallen boekenkast”. Het vervolg was bizar,

⁵ Thung, T.H. - 1938. De epidemiologie van de *Phytophthora parasitica* var. *nicotianae* op de Vorstenlandsche tabaksondernemingen. Meded. Proefstation Vorstenlandsche Tabak No 86. 41.2815311.

⁶ Anonymus - 1977. Alternatieve Landbouwmethoden. Inventarisatie, evaluatie en aanbevelingen voor onderzoek. Wageningen, Pudoc. 398 pp.

maar de ironie ontging de promovendus: het MvL, dat geen bruikbaar handvat voor beleid kreeg aangereikt, nam een hoogst ongebruikelijke stap. De NRLO, de “andere hand” van het MvL, stelde een commissie in om een rapport te schrijven over een rapport (p. 173).⁷ De commissie stelde onder meer voor om de “Drie Organische Stof Bedrijven” te Nagele te transformeren tot drie vergelijkingsbedrijven, later aangeduid als “biologisch”, “geïntegreerd”, en “gangbaar”.⁸ Deze drie bedrijven, onder leiding van de door Hollander terecht geprezen initiatiefnemer Pieter Vereijken (p. 174), werden veelbezochte ontwikkelings-bedrijven.

Waardevol maar eenzijdig

De geschiedkundige kant van Hollanders proefschrift vermag ik niet vakmatig beoordelen. Veel obscuur en moeilijk toegankelijk materiaal is bijeengebracht en geordend, waardoor Hollander een nuttige bijdrage heeft geleverd tot de recente geschiedenis van dat deel van de Nederlandse landbouw, dat tot zijn spijt niet meer dan een

“niche market” bedient. Ik zie Hollanders proefschrift als een moedige poging om dat, wat ook in geschiedkundig opzicht een “niche market” lijkt, in kaart te brengen.

De gewasbescherming speelt een grote rol in het proefschrift. Het vaak overmatig gebruik van pesticiden (en meststoffen) in Nederland wordt terecht aan de kaak gesteld. De gruwelverhalen uit de begintijd van de pesticiden worden breed uitgemeten maar de grote verbeteringen in het pesticiden-bestand van de laatste twintig jaar, mede tot stand gekomen onder druk van de publieke opinie, zijn genegeerd. Te weinig aandacht krijgt het vele werk verricht om pesticiden-gebruik te voorkomen of te verminderen. Het is gemakkelijker te schrijven over de tonnen pesticiden die wel gebruikt zijn dan over al die tonnen pesticiden die niet gebruikt hoefden te worden. De geschiedschrijver heeft het maatschappelijk gebeuren rond de biologische landbouw en voeding verdienenlijc geschetst maar het MvL is – naar mijn mening - in een erg eenzijdig licht geplaatst is. Heeft de auteur dat gedaan “Tegen beter weten in”?

⁷ Rapport van de Stuurgroep Alternatieve Landbouw, 1977. Den Haag, NRLO. 123 pp.

⁸ De Engelse samenvatting noemt dit een “test-firm” waar bedoeld is “experimental farm” (p 268).

Oproep tot het nomineren van kandidaten voor de KNPV-prijs 2013

Op de KNPV-voorjaarsvergadering 2013 wordt voor de vijfde maal de KNPV-prijs uitgereikt. Deze prijs wordt toegekend aan een natuurlijk persoon of een rechtspersoon die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor de gewasbescherming in Nederland, in de breedste zin van het woord. Eerder werd de prijs uitgereikt aan G. Bollen (1998), J.C. Zadoks (2002), F.G. Wijnands (2005), en J.C. van Lenteren (2008). De prijs bestaat uit een aandenken en een geldbedrag van € 2.500,-.

De KNPV roept leden en niet-leden op kandidaten voor deze prijs te nomineren. Genomineerde rechtspersonen hoeven geen lid te zijn van de KNPV. De voordracht dient per e-mail te worden gedaan, bij voorkeur in maximaal twee pagina's tekst. Bij de voordracht dient vermeld te zijn in welke categorie(ën) de genomineerde valt en waaruit de bijzondere verdiensten van de voorgedragene bestaan.

Categorieën:

1. onderzoek – 2. onderwijs, beleid en voorlichting – 3. bedrijf en handel

Een nog te benoemen jury beoordeelt de voordrachten en adviseert de KNPV over toekenning van de prijs. Het reglement betreffende de KNPV-prijs kunt u nalezen in Gewasbescherming 29(3) (1998): 103 en op www.knpv.org/nl/menu/KNPV-prijs. De voordrachten dienen uiterlijk 31 december 2012 te zijn verstuurd aan Jacques Horsten, secretaris KNPV, via secknnpv@gmail.com.

J. Horsten, secretaris van de jury

Reactie van de schrijver

Geachte heer Zadoks,

Uiteraard voel ik me zeer vereerd met het feit dat u zich de moeite heeft getroost mijn proefschrift te lezen en van commentaar te voorzien. U bent zowel in uw kwaliteit als fytopatholoog als geïnteresseerde in en beoefenaar van 'de geschiedenis' de enige die mijn werk op plantaardig gebied naar waarde kan schatten.

Dus hartelijk dank hiervoor! Dat neemt niet weg dat ik toch enkele misverstanden zal proberen te ontzenuwen en ruiterlijk mijn fouten en omissies erkennen, al zal mijn commentaar niet volledig zijn.

1. Inleiding: ik was geen BD-teler! Het is een teken aan de wand dat van BD-zijde mijn werk tot op heden is doodgezwegen. Ik hoop dat u dit nog kan corrigeren in biologische teler.
2. Onder Degelijkheid:
 - a. U hebt ongetwijfeld gelijk. Ik heb mijn opmerking over de aardappelziekte gebaseerd op Ad-dens dissertatie uit 1952. Geen excuus maar wel verklaarbaar.
 - b. Het onjuiste gebruik van jaartallen is mij (en zelfs die van mijn promotor) aan te rekenen. Dat geldt overigens ook voor het ras Clement waar ik later achter kwam. Maar m.i. NIET waar het moederkoorn betreft. Ik beroep mij niet alleen op de u bekende Hooyer maar ook op uw "On thé political economy" De door gele roest aangetaste rogge veroorzaakte immers geen hallucinaties!!!
 - c. De passage over de koninginnepage heb ik aan een serieus aandoende wetenschappelijke publicatie van een onderzoeker ontleend die kennelijk weinig van entomologie wist.
3. Met uw commentaar op de rol van het Ministerie van Landbouw kan ik niet instemmen. Zo heb ik Mansholts politiek en inhoudelijk geanalyseerd als een begrijpelijk en noodzakelijk uitvloeisel van de toenmalige omstandigheden. Impliciet heb ik zelfs waardering voor zijn beleid getoond. Over de rol van zijn 'Roomse' opvolgers heb ik in termen van (landbouw)milieu aanzienlijk minder positief kunnen schrijven. Ik denk dat ik mij - zeker waar het Braks betreft - nog heb ingehouden. Nog los van "off the record" interviews van enkele van zijn naaste ambtelijke medewerkers, is uit Kamerstukken overduidelijk gebleken dat zijn speerpunt lag in Brussel waarvoor alles - ook het MJPG - moest wijken. Dat geldt ook voor zijn zwakke CDA-opvolgers. Het rapport Kroes (uw al of niet gewaardeerde partijgenote) heeft uiteindelijk de doorslag gegeven bij de beoorde-

ling van het toenmalige beleid. Ik mag u er aan herinneren dat u zelf in verslagen van symposia niet mals was in uw kritiek. Voordat ik hiervan kennis nam, had u uw kritiek al in een interview met mij geuit.

4. Onder Ecologische onderstroom:

Uw opmerkingen zijn volslagen terecht waar het om de betekenis van het onderzoek in het voormalig Oost-Indië betreft. Al schrijvend becroop mij het gevoel dat ik hier een ernstige omissie pleegde. Beperking - ik wilde dat het aantal pagina's de 300 niet zou overstijgen - is slechts een gedeeltelijk excuus. Helaas heeft mijn promotor - een kenner van de landbouw-en economische geschiedenis van Indonesië en bezig met een nieuw boek over dit onderwerp - mij verzuimd hierop te wijzen. Maar nogmaals dit is geheel mijn verantwoordelijkheid. In de handelseditie heb ik dit met een schaamlap gecorrigeerd met een onderschrift bij een foto van Johanna Westerdijk en Went.

Aan de betekenis van de NAK heb ik - uit ruimte-overwegingen geen aandacht besteed, wat niet wegneemt dat ik deze mij niet onbekend was; aan mensen als Oort en de Wilde wel, maar ongetwijfeld te weinig in uw ogen. Een zwak excuus is dat mijn promotor mijn aanvankelijke versie over de gewasbescherming te uitvoerig vond.

Uw passage over het Rapport Alternatieve Landbouw deel ik. Ik kon de - toch nog beknopte beschrijving - niet weglaten. Dat zult u kunnen billijken. Uiteraard is de ironie mij niet ontgaan maar Van der Stee heeft meet af aan laten blijken dat hij geen enkel argument zag om de landbouw in een milieuvriendelijker richting te sturen. Zijn subsidies voor G.I.-landbouw beschouw ik dan ook als een vorm van Roomse aflat.

5. Onder Waardevol maar eenzijdig: Mijn dissertatie gaat tot 2001; dus uw kritiek op mijn paragrafen over de gewasbescherming kan slechts betrekking hebben op de periode 1992 -2001. Dit laat onverlet dat men de rol van het CTB - i.c. LNV - toch niet anders dan als deerniswekkend kan betitelen? Kennelijk is de ironie u ontgaan dat ik juist u als indirecte getuige heb genoemd.

Uiteraard vraag ik niet om op "uw schreden terug te komen". We leven inmiddels in de 21e eeuw waarin Twitter en Facebook de "Vind ik leuk"-norm zijn. Weest u ervan overtuigd dat ik uw belangstelling en moeite zeer waardeer!

Met vriendelijke groet,
Dick Hollander